

ПРИРОДНО-ПРАВОВІ ВЛАСТИВОСТІ СВОБОДИ ЛЮДИНИ В БУТТЄВОМУ ПРОСТОРИ

NATURAL AND LEGAL CHARACTERISTICS OF PERSONAL FREEDOM IN THE EXISTENTIAL SPACE

Романова А.С.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та філософії права
Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті висвітлюється свобода людини в буттєвому просторі через природно-правові властивості, що полягають у здатності людини узгоджувати власні життєві позиції з нормами природного права, а також у дотриманні прав і свобод інших осіб.

Обґрунтовується теза про те, що людина народжується в природному стані свободи і, відповідно, у природно-правовому просторі свобода людини є основною особливістю її реалізації.

Ключові слова: буття, свобода, свободна воля, природно-правовий простір, природно-правова відповідальність.

В статье освещается свобода человека в пространстве бытия через природно-правовые свойства, что заключаются в способности человека согласовывать личные жизненные позиции с нормами природного права, а также в соблюдении прав и свобод других лиц.

Обосновывается тезис о том, что человек рождается в природном состоянии свободы и, соответственно, в природно-правовом пространстве свобода человека – это основная особенность его реализации.

Ключевые слова: бытие, свобода, свободная воля, природно-правовое пространство, природно-правовая ответственность.

The article deals with the personal freedom in the existential space through the natural and legal characteristics that lie in the human ability to negotiate own vital positions with the norms of the natural law, and in compliance with the rights and freedoms of other persons. It is proved that a man is born in a natural state of freedom, and consequently, the freedom of a man is a major feature of his realization in the natural and legal space.

Key words: being, freedom, free will, natural and legal space, natural and legal responsibility.

Постановка проблеми. Життєдіяльність людини є складною і різноаспектною. Одним з найцінніших її аспектів є свобода особистості, що дозволяє людині зреалізувати себе в суспільстві шляхом вибору різновиду власної поведінки і ціннісних орієнтацій. У зв'язку з цим постановка і дослідження проблеми природно-правових властивостей свободи людини в буттєвому просторі актуальні і своєчасні.

Виходячи з того, що людина не може існувати абсолютно незалежно від свого оточення? дослідження природно-правових особливостей свободи волі людини лежить в основі обґрунтування можливості регулювати поведінкові реакції людей, а також можливості встановлення відповідальності людини за свою поведінку.

Стан дослідження. Свободу людини, її свободну волю розглядало багато видатних зарубіжних та вітчизняних мислителів і науковців минулого і сучасності, а саме: М. Бердяєв, А. Камю, А. Платон, Н. Рулон, С. Сливка, В. Табачковський, В. Франкл, Ю. Хабермас, О. Хеффе.

Незважаючи на публікації цих і багатьох інших учених, проблема свободи людини, а особливо її природно-правових властивостей, а також свободної волі залишається актуальною і такою, що потребує глибокого аналізу.

Мета статті – філософсько-правовий аналіз питань щодо природно-правових властивостей свободи людини в буттєвому просторі.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі для позначення всього існуючого, всієї дійсності використовується термін «буття». Окрім того, терміном позначають «внутрішню основу», початкову сутність людини, її людяність та індивідуальність. Буття може означати прояв сутнісних властивостей предмета. Так, наприклад, буттям наділене право. Також термін «буття» відноситься до природного стану предмета, речей та явищ [1, с. 179–184].

Буття – фундаментальна філософська категорія, що означає об'єктивно існуючу реальність [2, с. 48]. У процесі розвитку юридичної антропології ця категорія стає вихідною для даної системи наукових знань і окреслює саме буття людини, що має свою правову специфіку. Людина, що наділена свідомістю і волею, здатна сприймати право як невід'ємну частину свого буття, адже вона є єдиною живою істотою, здатною до пізнання свого буття, себе самої і досвіду своєї життєдіяльності. Специфіка цього усвідомлення така, що людина через сформований нею світ понять (у тому числі світ правових понять) усвідомлює свою поведінку, дії, вчинки [3, с. 40–43]. Через здатність мис-

лити людина може оперувати не тільки узагальненими поняттями, а й здатна емоційно, чуттєво сприймати навколишній світ.

Варто погодитися з твердженням В. Нестеренка, що людське буття не тільки багатоманітне і багатовимірне, але й наділене смисловою неоднорідністю [4, с. 126].

Не можна не погодитися з тим, що свобода людини полягає в першу чергу в здатності несуперечливо поєднувати свою волю, свої спонукання, свої вчинки з усвідомленими суспільно значущими цілями, що забезпечує спрямування вчинків не на шкоду, а на користь суспільству. Саме глибокий зв'язок свідомості особи з розвитком реального світу формує свободу людини [5, с. 182].

Свобода людини в буттєвому просторі означає такий стан людини, який характеризується наявністю в неї соціоприродних та природно-правових можливостей для всебічного розвитку, творчої активності у створенні умов, що відповідають її потребам та інтересам, а також інтересам існування й розвитку буття загалом. Такий стан людини найбільш повно забезпечується єдністю інтересів людини та оточуючого її світу, зокрема й інших людей. Контекст поєднання цих інтересів природний, адже інтереси конкретної людини походять від інтересів її оточення і є їх природним продовженням. Жодна людина не може існувати як абсолютно незалежна від собі подібних. За умови дослідження її свободи в природно-правовому просторі треба пам'ятати, що інші люди теж існують у цьому просторі за його єдиними для всіх нормами і принципами. Співжиття з іншими людьми для кожної окремої людини є основною передумовою її існування і морального розвитку. У процесі взаємодії з іншими людьми людина сприймає ці взаємовідносини як продовження своїх власних прагнень [6, с. 31–32]. Тому було б хибним, визнаючи нерозривність соціоприродних зв'язків, розглядати людину як лише зовні пов'язану із суспільством та таку, що зберігає свою індивідуальність незалежно від соціоприродного середовища. У даному випадку можна вести мову про два підходи до розгляду свободи людини у природно-правовому просторі (як окремої природної одиниці і людини серед собі подібних). Звичайно, людина не може повноцінно розвиватися відокремлено від інших, адже тоді вона існуватиме лише як біологічна одиниця, а особливість природно-правового простору передбачає взаємозв'язок, взаємовплив і взаємодію всього живого, що є творінням Всевишнього.

Так, кожна людина індивідуальна, індивідуальні її інтереси, що є похідними від її потреб, індивідуальні її почуття, переконання, установки, принципи, світогляд тощо. Якщо виходити з того, що люди, їхні потреби та інтереси відрізняються, незаперечним є те, що всі вони об'єднані одним суспільством. Неповторна сутність людини проявляється і реалізується через свободу людини у природно-правовому просторі. У кожній людині є свої базові інтереси та потреби, задовольнити які

вона може тільки в процесі життєдіяльності, спільно з іншими людьми, що мають подібні інтереси (освіта, медицина, соціальний захист тощо). Саме з таких інтересів, що є загальними для всіх людей, складаються інтереси всього соціуму, що не порушує свободи членів цього соціуму. Безумовно, різноманітність інтересів людини може дещо суперечити інтересам інших людей, такі протиріччя в тій чи іншій формі є причиною всіх кризових станів у соціоприродному просторі, а це автоматично означає прояв нестабільності в природно-правовому просторі. Однак є певні базові інтереси для всіх людей. Ці інтереси формуються на єдиній для всього людства основі і перетворюють їх у складний, але єдиний організм, що, напевно, і було задумом Творця буттєвого простору. Завдяки цьому об'єднуючому чиннику людина відчуває і усвідомлює свою «спільність» із суспільством. Влучно підмічено, що кожна людина індивідуальна, але в ній концентруються риси того оточення, в якому вона живе. Реально не існує суб'єкта, абсолютно відмежованого від суспільства, як не існує «абсолютної» свободи [7, с. 78].

Отже, основоположні потреби людини як члена певної спільноти собі подібних, що обумовлюють її членство в такому суспільстві, є підставою для формування загальних потреб усіх членів певної спільноти. Адже врешті-решт процес і особливості комплексу потреб людини визначаються законами розвитку буттєвого, соціоприродного і природно-правового просторів. Людина не тільки бере участь у поступальному розвитку соціоприродного простору, не тільки сама є учасником цього руху – її потреби в тій чи іншій формі є частиною потреб соціоприродного простору загалом. Потреби соціоприродного простору як єдиного цілого можна охарактеризувати як складний, але за своєю суттю несуперечливий комплекс, що склався в результаті узагальнення і концентрування інтересів людей, що в ньому проживають.

Однозначно, все розмаїття потреб та прагнень кожного члена соціоприродного простору в комплексі природно-правових прагнень відобразитися не може. Але цей комплекс акумулює в собі найбільш значимі, необхідні потреби, які визначають існування людини, які в сучасному світі неможливо реалізувати без допомоги інших людей. Такий загальний інтерес людей є результатом компромісу, на підставі якого люди і здійснюють свою життєдіяльність у межах природно-правового простору. Саме цей комплекс інтересів, потреб, прагнень і є об'єктом не лише правового, а й природно-правового захисту. Діючи всупереч принципам життєдіяльності суспільства, індивід діє всупереч власним інтересам, тому не можна говорити про свободу його вибору в даному випадку. Коли людина сповна усвідомлює це, то у своїх діях керується не необхідністю, а випадковістю. Така людина прагне досягнути результату, а методи і засоби такої діяльності обирає за принципом зручності й особистої вигоди.

Свобода – це буття людини [8, с. 63], тобто свобода людини є її суб'єктивним началом. Відповідність вибору того чи іншого варіанту поведінки об'єктивним законам природи і заснованим на цих законах суб'єктивним уявленням і переконанням є умовою істинної, а не ілюзорної суб'єктивної свободи дій. Вже сама наявність у суспільстві відповідальності за нормами його існування, що однозначно впливають із норм природного права, обумовлена прагненням людей до свободи і наявністю потенційної можливості для її досягнення.

Якщо свобода людини є можливістю усвідомлювати об'єктивну необхідність, сприймати її як власну і діяти відповідно до неї, то відповідальність «підштовхує» до прийняття таких рішень, які б найбільш точно відповідали такій об'єктивній необхідності. Саме прагнення людини до свободи обумовлює необхідність існування в суспільстві як соціальної (в тому числі і юридичної), так і природно-правової відповідальності. Визнання свободи волі людини є основою обґрунтування можливості регулювати поведінку людей і можливості встановлювати відповідальність за правові дії, адже свобода волі людини тісно пов'язана з відповідальністю [9, с. 58]. Необхідність відповідальності в природно-правовому просторі для належного існування людини в межах її свободи обумовлена об'єктивними і суб'єктивними причинами. Необхідною суб'єктивною передумовою наявності у суспільстві такої відповідальності є свобода волі людини, а об'єктивною передумовою є наявність у людини свободи вибору. І не важливо, якою буде ця відповідальність, коли людина буде покарана, адже така відповідальність наступить однозначно і незаперечно. Це може бути моральний чи фізичний прояв відповідальності, «закон бумеранга» тощо, але людина відповідатиме за порушені нею ціннісні основи світобудови.

Якщо людина має можливість вільно обирати варіант поведінки, значить, вона здатна обирати такі варіанти, які всебічно поєднують її особисті інтереси з інтересами інших людей. Якщо ж людина за певних обставин не володіла свобідною волею, не усвідомлювала значення та наслідків своїх дій, не мала можливості пов'язати їх з об'єктивною необхідністю, то відповідальність не може наступати. Буттєвий, соціоприродний і природно-правовий простори складні і, на перший погляд, суперечливі, хоча насправді ідеально досконалі. Тільки людина не завжди може пізнати й усвідомити цю досконалість. Пізнання низки закономірностей буттєвого простору вимагає ретельного і всебічного їх вивчення. Можливість

вибору людиною варіанту поведінки базується на об'єктивній дійсності, що є складним комплексом закономірностей природного і соціального розвитку та визначених ними конкретних ситуацій та обставин, а отже, не завжди можна бути впевненим у правильності свого вибору, в його необхідності. Серед множинності варіантів поведінки часто дуже складно точно вибрати правильний, такий, що відповідає об'єктивній реальності і не є певним пограничним поведінковим станом [10].

Як бачимо, суперечливість, мінливість буттєвого простору створює можливість прийняття неоднозначних рішень і вибору різних варіантів поведінки, а людина завдяки свідомості і волі використовує ці можливості, приймає рішення і робить власний вибір, завдяки чому формує свою природно-правову індивідуальність.

Саме тому свобода людини в природно-правовому просторі є безумовним явищем. Динамічний розвиток буттєвого простору породжує безліч способів, засобів втілення у відносинах між людьми істинної свободи, складного і постійно мінливого й оновлюваного стану, що полягає в реалізації свобідної волі окремої людини за умови не порушення гармонії соціоприродного та природно-правового простору, а також свобідної волі інших людей, їх честі і гідності. Процес пізнання буттєвої істини та використання пізнаного в самореалізації людини сприяє формуванню об'єктивного сприйняття людиною досягнутих ступенів свободи у правових формах наявного буття. Нерозривність зв'язку людини і свободи відображає її місце і роль у природно-правовому просторі. Внаслідок цього відбувається активний розвиток буттєвого простору, що призводить до більшої свободи людини, зокрема і в соціоприродному, і в природно-правовому просторі.

Висновки. Людина народжується в природному стані свободи, і, відповідно, у природно-правовому просторі свобода людини є основною властивістю її реалізації. Саморозвиток, самовдосконалення і світоглядно-правові переконання людини можуть повноцінно формуватися за умови, що вона буде перебувати в стані внутрішньої і зовнішньої свободи. Важливо цю природну свободу втілити в соціоприродний простір, щоб на ній і її вихідних критеріях будувалося державне суспільство, щоб людина не відчувала, що існує відмінність між природно-правовою свободою і свободою, котру «диктує» держава. За таких умов можна сформувати повноцінне суспільство, в основі функціонування якого буде дотримання природних прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рулон Н. Юридическая антропология / Н. Рулон. – М. : Норма, 1999. – 310 с.
2. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
3. Бердяев Н. А. Философия свободы. Смысл творчества / Н. А. Бердяев. – М. : Наука, 1999. – 607 с.
4. Вступ до філософії: онтологія людини: Навчальний посібник для студентів вищих учбових закладів // В. Г. Нестеренко. – К. : Абрис, 1995. – 336 с.
5. Керимов Д. А. Философские проблемы права / Д. А. Керимов. – М. : Мысль, 1972. – 472 с.
6. Плахотный А. Ф. Свобода и ответственность: социальный аспект проблемы / А. Ф. Плахотный. – Харьков : Изд-во ХГУ, 1972. – 158 с.

7. Суспільні закони та їх дія / І. В. Бойченко, В. І. Куценко, В. Г. Табачковський та ін. – К. : Наукова думка, 1995. – 212 с.
8. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии / Пер. с фр., предисл., примеч. В. И. Колядко. – М. : Республика, 2000. – 638 с.
9. Кьеркегор С. Жизнь. Философия. Христианство / Сост. и пер. с англ. И. Басс. – СПб. : Дмитрий Буланин, 2004. – 243 с.
10. Камю А. Бунтующий человек / А. Камю. – М. : Политиздат, 1990. – 415 с.